

Ірина ЦАРЬОВА

доктор філологічних наук, професор
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5778-4051>

iryna.tsarova@dduvs.edu.ua

ЮРИДИКО-ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ ПРОЄКТУ СТАНДАРТУ «ТЕРМІНОЛОГІЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ» ЯК ВАЖЛИВОГО СКЛАДНИКА В ПРАВООХОРОНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто концептуальні, термінологічні, юридико-технічні та редакційні особливості проєкту стандарту «Термінологія пенітенціарної діяльності». Проаналізовано зміст термінологічних дефініцій, принципи відбору спеціальної лексики та відповідність положень проєкту вимогам чинного законодавства і сучасної термінографії, оскільки уніфікація понятійного апарату є необхідною умовою розвитку пенітенціарної науки, удосконалення правозастосовної практики та нормативної стандартизації у сфері виконання кримінальних покарань.

Виокремлено основні концептуальні недоліки проєкту, пов'язані з визначенням меж предметної сфери стандарту, систематизацією термінів та співвідношенням пенітенціарної, кримінально-виконавчої і пробачної термінології. Акцентовано увагу на неточностях окремих дефініцій, невідповідності низки термінів законодавчим положенням, використанні оцінних характеристик у визначеннях, а також непослідовності редакційного оформлення термінологічних статей. Охарактеризовано найбільш дискусійні поняття, зокрема «засуджений», «ув'язнений», «клієнт пробачії», «пенітенціарна система», «пенітенціарний», «пенітенціарна наука» та «пенітенціарний заклад». Установлено, що окремі визначення дублюють законодавчі норми, містять надмірно широкі або звужені формулювання, не відповідають правилам побудови термінологічних дефініцій та потребують уточнення. З'ясовано, що вдосконалення проєкту стандарту має ґрунтуватися на чіткому визначенні критеріїв відбору термінів, уніфікації структури дефініцій, усуненні оцінних елементів і забезпеченні узгодженості з чинним законодавством. Окреслено основні напрями доопрацювання термінологічного стандарту та його значення для розвитку пенітенціарної науки, правотворчої діяльності й забезпечення єдності застосування спеціальної пенітенціарної термінології.

Ключові слова: пенітенціарна діяльність, пенітенціарна термінологія, термінографія, стандартизація, юридична техніка, дефініція, кримінально-виконавче право.

Постановка проблеми. Формування єдиної, науково обґрунтованої та нормативно узгодженої термінології у сфері пенітенціарної діяльності є важливою передумовою ефективного функціонування системи виконання кримінальних покарань, забезпечення єдності правозастосовної практики та розвитку галузевої науки. В умовах реформування кримінально-виконавчої системи України, гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та впровадження сучасних підходів до виконання покарань особливого значення набуває унормування понятійного апарату, який використовується в нормативно-правових актах, наукових дослідженнях, освітньому процесі та практичній діяльності органів і установ пенітенціарної системи [4].

Проект стандарту «Термінологія пенітенціарної діяльності» покликаний забезпечити уніфікацію спеціальної термінології, однак його аналіз свідчить про наявність низки концептуальних, термінологічних, юридико-технічних та редакційних недоліків. Зокрема, потребують уточнення критерії відбору термінів, межі предметної сфери стандарту, співвідношення пенітенціарної та кримінально-виконавчої термінології, відповідність окремих дефініцій чинному законодавству та загальним принципам термінографії. Окрім того, окремі визначення містять оцінні характеристики, дублюють законодавчі положення або не відповідають усталеному змісту відповідних правових категорій.

У зв'язку із цим науковий аналіз положень проекту стандарту, виявлення його недоліків та вироблення пропозицій щодо вдосконалення термінологічного апарату є актуальним завданням як для розвитку пенітенціарної науки, так і для підвищення якості нормативної стандартизації у сфері виконання кримінальних покарань. Результати такого дослідження можуть бути використані під час доопрацювання проекту стандарту, удосконалення правотворчої діяльності та забезпечення єдності застосування спеціальної пенітенціарної термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування понятійно-категоріального апарату пенітенціарної діяльності перебуває на стику кримінально-виконавчого права, пенології, термінознавства та юридичної техніки. Значний внесок у розвиток теоретичних засад пенітенціарної науки, визначення змісту пенітенціарної системи та сучасної пенітенціарної політики зробили Д. Ягунов, Л. Кнодель, М. Яцишин [5; 6] та інші науковці. У їхніх працях розглядаються концептуальні питання розвитку пенології, функціонування пенітенціарної системи, реформування кримінально-виконавчої сфери та формування сучасної пенітенціарної політики.

Окрім аспектів розвитку пенітенціарної науки, кадрового забезпечення пенітенціарної системи, професійної термінології та кримінально-виконавчої діяльності висвітлено у працях М. Городиського, В. Севостьянова [1], І. Іванькова, М. Целуйка [2], З. Шумейко та інших дослідників [3]. У цих роботах обґрунтовуються сучасні підходи до функціонування пенітенціарної системи, розвитку професійної мови та вдосконалення діяльності органів і установ виконання покарань.

Водночас питання стандартизації пенітенціарної термінології, побудови термінологічних дефініцій відповідно до вимог юридичної техніки й термінографії, а також оцінки змісту проекту стандарту «Термінологія пенітенціарної діяльності» залишаються недостатньо дослідженими. Наявні наукові праці переважно присвячені окремим поняттям або інститутам кримінально-виконавчого права, тоді як комплексний аналіз структури, змісту, системності та юридичної коректності положень зазначеного проекту стандарту фактично відсутній. Саме це зумовлює необхідність проведення цього дослідження, спрямованого на вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення термінологічного стандарту у сфері пенітенціарної діяльності.

Метою статті є дослідження концептуальних, юридико-технічних, лексичних та стилістичних особливостей проекту стандарту «Термінологія пенітенціарної діяльності» щодо вдосконалення термінологічного стандарту у сфері пенітенціарної діяльності.

Виклад основного матеріалу. На підставі перегляду проекту стандарту «Термінологія пенітенціарної діяльності» варто поділити пропозиції на концептуальні, термінологічні, юридико-технічні та редакційні.

1. Концептуальні зауваження. Передусім потребує уточнення концепція самого стандарту та визначення його предметної сфери. Назва документа – «Термінологія пенітенціарної діяльності» – передбачає, що до нього мають бути включені терміни, які безпосередньо характеризують функціонування пенітенціарної системи, діяльність органів і установ виконання покарань, забезпечення режиму, безпеки, ресоціалізації, виконання кримінальних покарань, пов'язаних з ізоляцією особи, а також тримання під вартою [4].

Водночас аналіз проєкту свідчить, що до нього включено значну кількість понять, які належать до загальної системи кримінального та кримінально-виконавчого права, однак не є специфічно пенітенціарними. Зокрема, терміни «виправні роботи», «громадські роботи», «обмеження волі», «позбавлення волі», «іспитовий строк», «умовне звільнення від відбування покарання» характеризують передусім види кримінальних покарань або інститути кримінального та кримінально-виконавчого права. Їхній зміст визначений Кримінальним кодексом України, Кримінально-виконавчим кодексом України та іншими нормативно-правовими актами. Вони не відображають специфіку власне пенітенціарної діяльності, а тому їх включення до стандарту потребує додаткового наукового обґрунтування.

У зв'язку із цим доцільно чітко визначити концепцію стандарту. Якщо його призначення полягає у стандартизації виключно пенітенціарної термінології, то до нього слід включати лише ті поняття, які характеризують діяльність органів та установ пенітенціарної системи, режим виконання покарань, безпеку, соціально-виховну роботу, ресоціалізацію, пенітенціарну політику та пенітенціарну науку. Якщо ж розробники мають на меті створення комплексного стандарту для всієї сфери виконання кримінальних покарань і пробації, це повинно бути відображено вже в назві документа та його сфері застосування. Більш коректною могла би бути назва «Термінологія кримінально-виконавчої та пробаційної діяльності» або «Термінологія сфери виконання кримінальних покарань». Іншою концептуальною проблемою є відсутність чіткої внутрішньої систематизації термінів. У проєкті стандарту поряд розміщено поняття, які належать до різних класифікаційних рівнів. У межах одного розділу поєднано види кримінальних покарань, правові статуси осіб («засуджений», «ув'язнений»), організаційні структури («пенітенціарна система», «орган пробації»), напрями державної політики («пенітенціарна політика»), види пробації, а також психологічні та соціально-педагогічні категорії («ресоціалізація», «реінтеграція», «каяття» тощо). Такий підхід ускладнює сприйняття стандарту та порушує принцип системності, який є одним із базових принципів побудови нормативних термінологічних документів.

Із позицій сучасної термінографії та юридичної техніки доцільно структурувати понятійний апарат за тематичними блоками [7]. Зокрема, стандарт може містити окремі розділи, присвячені: суб'єктам пенітенціарної діяльності; органам та установам виконання покарань; видам кримінальних покарань і заходам кримінально-правового характеру; пробаційній діяльності; режиму, безпеці та нагляду; ресоціалізації, реінтеграції та соціально-виховній роботі; пенітенціарній політиці, пенітенціарній науці та міжнародним стандартам у сфері виконання покарань. Така побудова відповідатиме логіці функціонування пенітенціарної системи, забезпечить послідовність викладу матеріалу та значно полегшить практичне використання стандарту. Окрім того, проєкт не визначає принципів формування термінологічної системи. Залишається незрозумілим, чи мають до нього включатися лише нормативно закріплені терміни, чи також наукові поняття, професіоналізми та категорії, які використовуються в пенітології, кримінології, психології, соціальній роботі або управлінні. Відсутність таких критеріїв створює ризик надмірного розширення понятійного апарату та втрати системності стандарту [6, с. 74]. Саме тому в преамбулі або окремому розділі доцільно визначити методологічні засади відбору термінів, джерела їх формування, принципи побудови дефініцій та співвідношення із законодавчою термінологією. Концептуальне вдосконалення проєкту стандарту має передбачати чітке визначення його предметної сфери, уточнення кола термінів, які підлягають стандартизації, запровадження логічної класифікації понять та формування цілісної системи термінів, що відповідатиме сучасним вимогам юридичної техніки, термінографії та розвитку пенітенціарної науки.

2. *Термінологічні зауваження.* «Засуджений» визначений через правовий статус: «Правовий статус особи, якого вона набуває...». Фактично засуджений – це особа, а не статус. Стилістично правильне: «Особа, щодо якої обвинувальний вирок суду набрав законної сили». Аналогічна проблема і з терміном «ув'язнений» [5].

«Клієнт пробації». Термін є дискусійним. Визначення надто громіздке і поєднує різні категорії осіб. Доцільно або скоротити визначення, або використовувати конструкцію з посиланням на Закон України «Про пробацію».

«Пенітенціарна система». Визначення: «сукупність спеціально уповноважених пенітенціарних органів управління, органів пробації, пенітенціарних закладів вищої освіти...». Тут пропущено власне пенітенціарні установи (заклади виконання покарань та слідчі ізолятори), що є концептуальною помилкою [6].

«Пенітенціарний». Визначення має оцінний характер: «на противагу радянській моделі, заснованій на каральному підході та трудовій експлуатації». Для стандарту державної мови бажано уникати ідеологічних та аксіологічних характеристик. Можливий варіант: «Такий, що стосується сфери виконання кримінальних покарань, тримання під вартою та ресоціалізації правопорушників».

«Пенітенціарна наука». Термін фактично дублює традиційне поняття «пенелогія». Доцільно або додати термін «пенелогія», або зазначити його як синонімічний відповідник.

3. *Юридико-технічні зауваження.* Невідповідність окремих визначень законодавству. Наприклад, «відбування покарання»: «перебування засудженого в пенітенціарному закладі». Але покарання можуть відбуватися без ізоляції, через пробацію, за місцем роботи. Тому визначення надто вузьке.

«Втеча з пенітенціарного закладу» і «незаконне залишення засудженими пенітенціарного закладу». Ці два терміни частково дублюють один одного. Потрібно чітко розмежувати втечу, неповнення після виїзду, самовільне залишення.

«Пенітенціарний заклад». У визначенні об'єднано установи виконання покарань, слідчі ізолятори. З погляду чинного законодавства це різні типи установ, тому варто окремо пояснити таке розширене трактування.

4. *Редакційні та мовні зауваження.* Непослідовність конструкцій: у стандарті використовуються «засуджений», «засуджені», «особа», «особи». Бажано виробити єдиний принцип формулювання визначень.

Надмірна довжина окремих дефініцій. Наприклад: «каяття засудженого та/або ув'язненого», «наглядова пробація», «клієнт пробації». Для термінологічного стандарту бажано використовувати короткі дефініції за схемою: родове поняття + видові ознаки.

Абетковий покажчик містить розбіжності. Наприклад: у тексті та в покажчику: «незаконне залишення засудженими пенітенціарного закладу».

Отже, варто переглянути критерії відбору термінів і чітко окреслити межі пенітенціарної термінології; усунути визначення, де описується «правовий статус» замість особи («засуджений», «ув'язнений», «клієнт пробації»); переробити дефініцію терміна «пенітенціарний», прибравши оцінні характеристики; уніфікувати структуру дефініцій відповідно до правил термінографії (родове поняття + видові ознаки).

Висновки. Проведений аналіз проекту стандарту «Термінологія пенітенціарної діяльності» засвідчив, що його розроблення є важливим кроком на шляху до уніфікації професійної термінології у сфері виконання кримінальних покарань та розвитку пенітенціарної науки. Водночас проєкт потребує суттєвого доопрацювання як на концептуальному, так і на термінологічному, юридико-технічному та редакційному рівнях. Установлено, що основними недоліками проєкту є нечітке визначення меж предметної сфери стандарту, поєднання в одному переліку різнорідних за змістом понять, використання окремих дефініцій, які не повною мірою відповідають чинному законодавству та принципам юридичної техніки, а також наявність оцінних характеристик у визначеннях, що суперечить вимогам нормативної термінографії. Окрім того, окремі терміни дублюють законодавчі конструкції, характеризуються надмірною деталізацією або не відображають сутнісних ознак відповідних правових категорій. Обґрунтовано доцільність перегляду критеріїв відбору термінів, систематизації понятійного апарату за тематичними блоками, уніфікації структури дефі-

ніцій за моделлю «родове поняття – видові ознаки», усунення редакційних неузгодженостей та приведення змісту визначень у відповідність до положень чинного законодавства України. Важливим є також забезпечення чіткого розмежування пенітенціарної, кримінально-виконавчої та пробаційної термінології, що сприятиме формуванню логічно цілісної системи спеціальних понять.

Удосконалення проєкту стандарту «Термінологія пенітенціарної діяльності» сприятиме підвищенню якості нормативної стандартизації, забезпеченню єдності правозастосовної практики, розвитку наукових досліджень і професійної освіти, а також формуванню сучасної та науково обґрунтованої термінологічної системи у сфері пенітенціарної діяльності.

Перспективи подальших розвідок. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є розроблення методологічних засад стандартизації пенітенціарної термінології, визначення критеріїв відбору спеціальних термінів та вдосконалення правил побудови термінологічних дефініцій відповідно до вимог юридичної техніки й сучасної термінографії. Особливу увагу доцільно приділити гармонізації національної пенітенціарної термінології з міжнародними стандартами, уніфікації понятійного апарату кримінально-виконавчої та пробаційної діяльності, а також дослідженню практики застосування стандартизованої термінології у нормотворчій, правозастосовній, науковій та освітній діяльності. Результати таких досліджень сприятимуть формуванню цілісної, логічно узгодженої та нормативно обґрунтованої системи термінів у сфері пенітенціарної діяльності.

Список використаних джерел

1. Городиський М. І., Севостьянов В. П. Вивчення соціального середовища як фундаментальний напрям розвитку пенітенціарної науки. *Форум права*. 2013. № 1. С. 201–204.
2. Іваньков І. В., Целуйко, М. Ф. Концептуальні засади підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 128–132. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.19>
3. Павлов В. Г. Поняття персоналу Державної пенітенціарної служби України та засади його діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 3. С. 194–203.
4. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 р. Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-reformuvannia-penitentsiarnoi-systemy-na-period-do-2026> (дата звернення: 23.04.2026).
5. Ягунов Д. В. Практика ЄСПЛ (питання кримінального та цивільного судочинства, захисту власності, приватного і сімейного життя). Одеса : Фенікс, 2019. 502 с.
6. Ягунов Д. В. Пенітенціарна політика як складник соціального контролю : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 674 с.
7. Tsareva I. Functional and derivative space of the legal text. *Advanced trends of the modern development of philology in European countries* : Collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 217–233

References

1. Horodyskyi, M. I. (2013) Vyvchennia sotsialnoho seredovyssha yak fundamentalnyi napriam rozvytku penitentsiarnoi nauky [The study of the social environment as a fundamental direction in the development of penitentiary science]. *Forum prava*. [in Ukr.].
2. Ivankov, I. V., Tseluiko, M. F. (2023) Kontseptualni zasady pidhotovky ta diialnosti personalu orhaniv i ustanov penitentsiarnoi systemy. [Conceptual principles of training and activity of personnel of bodies and institutions of the penitentiary system]. *Kyivskyi chasopys prava*. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.19> [in Ukr.].
3. Pavlov, V. H. (2014) Poniattia personalu Derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby Ukrainy ta zasady yoho diialnosti [Concept of the staff of the State Penitentiary Service of Ukraine and the principles of its activity]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. [in Ukr.].

4. Stratehiia reformuvannia penitentsiarnoi systemy na period do 2026 r. Skhvalena Rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 hrudnia 2022 r. No 1153-r. [Strategy for reforming the penitentiary system for the period until 2026. Approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 16, 2022 No. 1153]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-reformuvannia-penitentsiarnoi-systemy-na-period-do-2026> (data zvernennia: 23.04.2026). [in Ukr.].

5. Yahunov, D. V. (2019) Praktyka YeSPL (pytannia kryminalnoho ta tsyvilnoho sudochynstva, zakhystu vlasnosti, pryvatnoho i simeinoho zhyttia). [Practice of the ECtHR (issues of criminal and civil proceedings, protection of property, private and family life)]. Odesa : Feniks. [in Ukr.].

6. Yahunov, D. V. (2020) Penitentsiarna polityka yak skladova sotsialnoho kontroliu. [Penitentiary policy as a component of social control]. Odesa : Feniks. [in Ukr.].

7. Tsareva, I. (2019) Functional and derivative space of the legal text. *Advanced trends of the modern development of philology in European countries* : Collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing».

ABSTRACT

Iryna Tsarova. Legal and technical aspects of the draft Standard «Penitentiary Activities Terminology» as an important component of law enforcement activities

This article examines the conceptual, terminological, legal-technical, and editorial features of the draft standard «Terminology of Penitentiary Activities». It analyzes the content of terminological definitions, the principles for selecting specialized vocabulary, and the compliance of the draft's provisions with the requirements of current legislation and modern terminology, since the unification of the conceptual framework is a necessary condition for the development of penitentiary science, the improvement of law enforcement practices, and regulatory standardization in the field of criminal punishment enforcement.

The main conceptual shortcomings of the draft have been identified, relating to the definition of the standard's scope, the systematization of terms, and the relationship between penitentiary, criminal enforcement, and probation terminology. Attention is focused on inaccuracies in certain definitions, the inconsistency of a number of terms with legislative provisions, the use of evaluative characteristics in definitions, as well as inconsistencies in the editorial formatting of the terminological articles. The most controversial concepts are characterized, in particular, «convicted person», «inmate», «probation client», «penitentiary system», «penitentiary», «penitentiary science», and «penitentiary institution». It has been established that some definitions duplicate legislative provisions, contain overly broad or narrow formulations, do not comply with the rules for constructing terminological definitions, and require clarification. It has been determined that improvements to the draft standard should be based on a clear definition of the criteria for selecting terms, the standardization of the structure of definitions, the elimination of evaluative elements, and ensuring consistency with current legislation. The main directions for refining the terminological standard and its significance for the development of penitentiary science, lawmaking, and ensuring the uniform application of specialized penitentiary terminology are outlined.

Key words: *penitentiary activities, penitentiary terminology, terminography, standardization, legal drafting, definition, penal enforcement law.*

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 03.06.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.06.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.08.2026